

http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T114282.html. On State Budget of Ukraine for 2012: the Law of Ukraine from 22.12.2011 number 4282-VI // [Electronic resource]. Access: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T114282.html. [in ukrainian]

4. Про Державний бюджет України на 2013 рік: Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T125515.html. On State Budget of Ukraine for 2013: the Law of Ukraine from 06.12.2012 number 5515-VI // [Electronic resource]. Access: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T125515.html. [in ukrainian]

5. Про Державний бюджет України на 2014 рік Закон України від 16.01.2014 № 719-VII // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140719.html. On State Budget of Ukraine for 2014 Law of Ukraine of 16.01.2014 number 719-VII // [Electronic resource]. Access: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140719.html. [in ukrainian]

6. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 № 80-VIII / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140080.html. On State Budget of Ukraine for 2015: the Law of Ukraine of 28.12.2014 number 80-VIII // [Electronic resource]. Access: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T140080.html. [in ukrainian]

SOLDATENKO O. BUDGETARY EXPENDITURE ON HEALTH: PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF LEGAL REGULATION

Стаття надійшла до редакції 30.10.15.

УДК 336.71(477):347.734

Фукс Наталія Анатоліївна,

канд. екон. наук,

доцент кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»¹

БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті проаналізовано етапи становлення і розвитку банківської системи України та з'ясовано вплив на її стан законодавства, яке в

¹ Fuks Nataliya Anatoliyivna, Candidate of Economics, Associate Professor of the Legal Regulation of Economics Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

той чи інший досліджуваний період часу регулювало банківську діяльність. Встановлено причинно-наслідковий зв'язок між результатами функціонування банківської системи та якістю нормативно-правового забезпечення її діяльності на окремих етапах розвитку. Обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення банківського законодавства, виходячи з необхідності реалізації комплексного підходу до його змісту, потреб практики в умовах циклічних кризових явищ і євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: банківська система, банк, банківське законодавство, Національний банк України, іноземний банківський капітал, системна банківська криза, капіталізація банків.

Stages of formation and development of banking system of Ukraine are analyzed in this article, and the impact of legislation, that have been regulating the banking activity at one or another investigated period of time, is clarified. Cause-and-effect linkage between results of banking system functioning and quality of normative-regulation provision of its activity at separate stages of development is ascertained. Propositions about improvement of banking legislation are justified due to necessity of realization of complex approach to its contents, demands of practice in conditions of cycle crisis events and processes of European integration.

Key words: banking system, bank, banking legislation, National Bank of Ukraine, foreign bank capital, systemic banking crisis, capitalization of banks.

Постановка проблеми. Дієва банківська система є необхідною умовою позитивного поступального розвитку економіки України, оскільки лише за наявності надійного й розвинутого банківського сектору можна проводити заходи щодо стабілізації та подальшої реструктуризації і модернізації в економічній сфері. Зважаючи на важливість даного ринкового сегмента для економіки, особливо в контексті періодичних фінансових криз, на сьогодні вагомим значення набувають дослідження тенденцій розвитку вітчизняної банківської системи та відповідності чинних законодавчих засад потребам її подальшого функціонування. Інтерес до зазначеної проблематики пояснюється відсутністю дотепер як на науковому, так і на законодавчому рівнях комплексного бачення основних напрямів розвитку національної банківської системи із відповідною покроковою деталізацією, що враховувало б особливості її становлення та функціонування, а також циклічність кризових явищ в економіці загалом і фінансовій сфері зокрема.

Як показує набутий нашою державою досвід, стабільному розвитку банківського сектора впродовж останніх років, в першу чергу, перешкоджає відсутність належного законодавчого забез-

печення банківської діяльності та державного регулювання банківської системи, внаслідок чого банки не завжди спроможні в повній мірі реагувати на швидкоплинні зміни на ринку. Водночас, будь-які прояви нестабільності у банківській системі (не кажучи вже про банкрутства банків і банківські кризи) не лише несуть загрозу інтересам вкладників та інших кредиторів банків, але й підривають довіру спершу до банків, а згодом й економічної політики держави та національної валюти.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням розвитку вітчизняної банківської системи присвячено чимало наукових робіт як юристів, так і економістів, зокрема, слід відмітити таких авторів, як Алісов Є. О., Барановський О. І., Васюренко О. В., Вовчак О. Д., Воронова Л. К., Гребеник Н. І., Дзюблюк О. В., Дудченко В. Ю., Д'яконова І. І., Заверуха І. Б., Івасів І. Б., Карманов Є. В., Коваленко В. В., Коваленко Ю. М., Ковальчук А. Т., Костюченко О. А., Латковська Т. А., Луців Б. Л., Лютий І. О., Мороз А. М., Орлюк О. П., Примостка Л. О., Савлук М. І., Смовженко Т. С., Циганов С. А., Шелудько Н. М. та ін. У низці наукових праць наводиться періодизація функціонування вітчизняної банківської системи за певним критерієм, що разом із роком написання тієї чи іншої роботи, пояснює різну кількість запропонованих в них періодів. Так, питання періодизації розвитку банківської системи в Україні досліджено в роботах Васюренка О. В., Гребеник Н. І., Дудченко В. Ю., Д'яконової І. І., Коваленко В. В., Коваленко Ю. М., Луціва Б. Л., Лютого І. О. та ін. У даній роботі, визначаючи періоди в розвитку національної банківської системи, беруться до уваги два взаємопов'язані критерії: суттєві зміни в економічних умовах або результати функціонування банківської системи та стан правового забезпечення її розвитку.

Метою дослідження є аналіз поступального розвитку вітчизняної банківської системи задля визначення періодизації в її становленні та формуванні законодавчого забезпечення банківської діяльності й обґрунтування пропозицій щодо подальшого удосконалення банківського законодавства.

Викладення основного матеріалу. Нині банківська система України переживає найскладніший етап розвитку за свою двадцяти п'ятирічну історію, опинившись у найглибшій кризі за часи свого існування. Основним чинником, який справив потужний негативний вплив на національну банківську систему в сучасних умовах, є фінансово-економічна криза, яка стала наслідком радикальних політичних змін у державі, а згодом і військового вторг-

нення Російської Федерації на територію України. Зазначена ситуація ускладнилася ще й через те, що вітчизняна банківська система донині не встигла відновитися від попередньої фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр., яка супроводжувалася значним зростанням обсягів проблемних активів банків, зменшенням депозитної бази, що погіршило фінансовий стан банків і стало на заваді підвищенню капіталізації банківської системи. Загалом, ситуація, що склалася у банківській системі України впродовж 2013—2016 рр., вказує на невідповідність чинного банківського законодавства сучасним тенденціям розвитку банківської діяльності в умовах циклічності кризових явищ, відсутність узгодженої системи норм, які б регулювали функціонування банків у період кризи, не говорячи вже про відсутність комплексного підходу до формування системи превентивних заходів і їх застосування у передкризовий період. Фактично, процеси, які останнім часом спостерігаються в національному банківському секторі, наводять на думку про необхідність, у першу чергу, оптимізації банківської системи, яка нині відбувається виключно механічним способом за рахунок масового скорочення кількості діючих банків шляхом визнання останніх за наявності об'єктивних підстав неплатоспроможними. У цьому контексті варто погодитися з Вовчак О. Д. і Сенищ П. М., які зазначають, що загальний стан банківської системи можна оцінити за кількістю банкрутств банків [1, с. 85].

Масове банкрутство банків в Україні, яке спостерігається останнім часом, гостро поставило питання про необхідність удосконалення законодавчого забезпечення діяльності банків, зокрема, у частині здійснення банківського регулювання та нагляду, впровадження у практику комплексу превентивних заходів і заходів, спрямованих на припинення кризових явищ у банківській системі на початковій стадії. Розв'язання даних проблем сприятиме модернізації банківської системи на засадах неухильного підтримання її фінансової стійкості та ефективності банківської системи загалом, що, своєю чергою, визначатиметься стійкістю та ефективністю кожного окремого банку як елемента банківської системи. Досягнення такого стану є непростим завданням, оскільки банківська система належить до складних систем, які характеризуються великою кількістю елементів і різноманітністю зв'язків між ними.

Створення повноцінного банківського законодавства є запорукою належного управління банківською системою. Вагоме значення

для розвитку банківського законодавства має концепція розвитку банківської системи держави, відповідно до якої й визначаються основні напрями удосконалення законодавства. Чинне національне банківське законодавство загалом підпорядковується меті регулювання банківської системи за принципами ринкової економіки, однак найважливішою його проблемою досі залишається якісний розвиток правових засад регулювання банківської системи та його відповідності міжнародним банківським стандартам.

Законодавчі засади функціонування вітчизняної банківської системи поступально формуються впродовж новітньої історії нашої держави, тобто протягом двадцяти п'ятирічного періоду. Як показує аналіз, від початку 90-х рр. XX ст. розвитку системи правових норм, що регламентують банківську діяльність, бракувало системного комплексного підходу. Зміни, які вносилися до банківського законодавства, переважно були обумовлені чинниками, які на поточний момент визначали стан національної економіки загалом і банківської системи зокрема, і найчастіше пояснювалися впливом чергової кризи. Простежити процес формування законодавчого забезпечення діяльності вітчизняної банківської системи можливо шляхом визначення та аналізу етапів, які остання пройшла в своєму розвитку. Дослідивши низку наукових праць з питань становлення банківської системи та враховуючи власні розробки [2, с. 452—454], вважаємо, що з часу проголошення Україною незалежності банківський сектор і банківське законодавство пройшли низку етапів у своєму розвитку, які умовно можна представити таким чином.

I етап (1991—1994 рр.): початок формування дворівневої банківської системи незалежної України шляхом створення Національного банку України (НБУ) — центрального банку держави на базі Української республіканської контори Державного банку СРСР відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991 р. № 872-ХІІ і Постанови Верховної Ради України «Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 20 березня 1991 р. № 873-ХІІ (втратили чинність на підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-ІІІ), проведення перереєстрації, реорганізації банків, зареєстрованих Державним банком СРСР у 1988—1991 рр., масове виникнення так званих банків «другої хвилі», серед яких переважну більшість складали дрібні малопотужні «кишенькові» банки, які успішно зростали в умовах гіперінфляції завдяки експлуатації цього зовнішнього, не-

залежного від них чинника, та спекуляціям на валютному ринку (станом на 1 січня 1992 р. НБУ було зареєстровано 77 банків). Через високу прибутковість банківської діяльності, яка значно перевищувала збитки від можливих ризиків, загрози банкрутства, тим паче масового, перед банківською системою не виникали. Надходження коштів до банків було настільки потужним, що повністю покривало як потреби самих банків, так і їх втрати від ризиків. Варто зазначити, що на початку 90-х рр. XX ст. процес створення банків був практично некерованим, а вимоги до величини акціонерного капіталу — мінімальними, що у подальшому спричинило багато проблем, які постали перед банківською системою у процесі управління банківським капіталом. Отже, перший етап функціонування вітчизняної банківської системи характеризується переважно екстенсивним характером її розвитку в умовах галопуючої інфляції, значним рівнем процентних ставок, відсутністю національної валюти, стихійністю розвитку ринку банківських послуг і відсутністю чітко визначених механізмів функціонування банківської системи.

Нормативно-правове регулювання ринку банківських послуг у цей період за об'єктивних обставин ще не було сформовано, а тому не забезпечувало повноцінного розвитку банківської системи за наявності високих ризиків, на які наражалися банки на даному етапі. До основних законодавчих актів, норми яких регулювали у той період часу діяльність банків, крім Закону України «Про банки і банківську діяльність» 1991 р., також належали Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18 червня 1991 р. № 1201-XII (втратив чинність на підставі Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV), Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII та ін.

II етап (1994—1996 рр.): розвиток вітчизняної банківської системи в умовах призупинення інфляційних процесів, які попередньо стали основним джерелом доходів для значної кількості банків, перші банкрутства банків. Через неготовність до жорсткого контролю з боку НБУ, зміни кон'юнктури фінансового ринку, відсутність управління банківськими процесами зсередини, банки переважно опинилися на межі банкрутства. Багатьом з них не вдалося втриматися на цій межі: у 1994 р. збанкрутувало і було ліквідовано 11 банків, у 1995 р. — 20, у 1996 р. банкрутами стали 45 банків, а ще 60 знаходилися у стані прихованого банкрутства [3, с. 10] і протягом наступних років намагалися подола-

ти скрутне фінансове становище. Все це, звичайно, не могло не позначитися на функціонуванні банківської системи загалом, актуалізуючи питання забезпечення її стабільності шляхом посилення контролю за діяльністю банків. На даному етапі в Україні починають працювати іноземні банки, всього на той час їх було зареєстровано 14. Загалом, станом на 1 січня 1996 р. у Державному реєстрі банків було зареєстровано найбільшу кількість банків за увесь час функціонування сучасної банківської системи України — 230.

Головним досягненням цього періоду у законодавчій площині стало прийняття 28 червня 1996 р. Верховною Радою України Конституції України, яка визначила статус гривні як національної грошової одиниці, порядок формування керівних органів НБУ за дворівневою структурою, а також закріпила необхідність встановлення основних засад функціонування фінансового, кредитного, інвестиційного та грошового ринків виключно законами. Крім того, важливе значення для подальшого розвитку національної банківської системи мали зміни до чинного на той час Закону України «Про банки і банківську діяльність» 1991 р. Так, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 1 лютого 1996 р. № 24/96-ВР (втратив чинність на підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III) банки інших держав були позбавлені можливості реєструвати в Україні свої філії, цим же Законом було встановлено мінімальний розмір статутного капіталу банків у сумі, еквівалентній 1 млн ЕКЮ за офіційним курсом грошової одиниці України, визначеним НБУ. З метою капіталізації діючих банків Верховною Радою України було прийнято Постанову «Про введення в дію Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 1 лютого 1996 р. № 25/96-ВР, якою передбачено збільшення статутного капіталу існуючих банків до суми, еквівалентної 1 млн ЕКЮ, та його перереєстрацію до 1 січня 1998 р., а також доручено НБУ запровадити механізм ліцензування банківських операцій. Водночас, слід підкреслити, що ліміт участі іноземного капіталу у банківській системі України на рівні не більше 15 % сукупного розміру статутних капіталів банків, зареєстрованих в Україні, встановлювався на підзаконному рівні, а саме Положенням про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних і фі-

зичних осіб, затвердженим Постановою Правління НБУ від 7 лютого 1994 р. № 24 (втратила чинність).

III етап (1996—1998 рр.): подолання гіперінфляції, введення національної грошової одиниці — гривні відповідно до Указу Президента України «Про грошову реформу в Україні» від 25 серпня 1996 р. № 762/96 та відносна стабілізація банківської системи. Водночас, суттєві прорахунки банків у сфері кредитування, розрахунків, операцій з цінними паперами, порушення багатьма з них обов'язкових економічних нормативів, невпорядкованість і нестабільність нормативно-правового забезпечення банківської діяльності вказували на необхідність проведення банківської реформи. З метою набуття Україною у подальшому членства в Світовій організації торгівлі у сфері банківських послуг була запроваджена низка заходів, спрямованих на лібералізацію правового регулювання банківської діяльності, зокрема, Постановою Правління НБУ «Про внесення змін до діючих нормативних актів Національного банку України та визнання окремих із них такими, що втратили чинність» від 13 квітня 1998 р. № 140 (втратила чинність) були зняті кількісні обмеження щодо участі іноземного капіталу у вітчизняному банківському секторі.

IV етап (1998—2000 рр.): реформування банківської системи в умовах світової фінансово-економічної кризи та наступного подолання її наслідків, поступовий перехід до поєднання монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування. Для цього етапу характерними є знецінення капіталу банків, зниження рівня прибутковості їх діяльності та поступове скорочення кількості банків (на початок 2000 р. їх налічувалося 203). Інфляційні процеси, які були зафіксовані у 1998 р. в Україні, переважно пояснювалися залежністю національної економіки від руху міжнародних капіталів. Однак слід відмітити, що падіння курсу гривні до долара у 1998 р. було неадекватним відтоку іноземного капіталу, що свідчить про те, що НБУ не зміг своєчасно спрогнозувати розвиток ситуації на світових фінансових ринках і вжити випереджувальні заходи для недопущення обвалу національної валюти [4, с. 5]. У контексті зазначеного вагомим значення набуває прийняття Верховною Радою України 20 травня 1999 р. Закону України «Про Національний банк України» за № 679-XIV, що забезпечило необхідні правові засади для діяльності центрального банку держави. Поява цього законодавчого акта уможливила ухвалення низки важливих до-

кументів з питань регулювання банківської діяльності впродовж наступного етапу.

Таким чином, протягом 90-х рр. XX ст. відбулося нормативно-правове та інституціональне становлення вітчизняної банківської системи, питанням розвитку банківського законодавства у цей період часу приділялося недостатньо уваги, тому тривалий час базовим нормативно-правовим актом лишався Закон України «Про банку і банківську діяльність» 1991 р. Внаслідок практичної відсутності системи спеціальних законів, спрямованих на регулювання банківської діяльності, утворився правовий вакуум, який НБУ довелося заповнювати своїми нормативно-правовими актами. Фактично така ситуація змусила центральний банк держави самотужки вирішувати питання, що входять до його компетенції, однак ще не врегульовані чинним законодавством, й порушувати таким чином ст. 92 Конституції України.

V етап (2000—2008 рр.): розвиток банківської системи в умовах поступального зростання національної економіки та активізації глобалізаційних процесів, укрупнення та консолідації банківського капіталу, запровадження новітніх методів регулювання банківської діяльності та адаптації вітчизняного банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу. У 2000—2007 рр. банківська система України успішно виконувала свої функції, що, своєю чергою, сприяло ефективному розвитку економіки. Політичні зміни в країні у 2004 р., а також привабливі економічні перспективи обумовили виникнення інтересу до України з боку банків і фінансових груп світового рівня і наступне активне входження з 2006 р. до банківської системи іноземного капіталу, що сприяло зростанню рівня її капіталізації. Впродовж 2005—2006 рр. вітчизняна банківська система стала одним із найбільш привабливих банківських ринків Східної Європи. Однак незважаючи на багато позитивних характеристик іноземного капіталу, останній несе в собі загрозу втрати суверенітету у грошово-кредитній сфері, можливого посилення нестабільності, несподіваних коливань ліквідності банків, ймовірного виведення фінансових ресурсів з країни. Усе це згодом реалізувалося під час наступних фінансових криз.

Даний етап характеризується усталеною тенденцією розвитку та вдосконалення банківського законодавства. Так, Верховна Рада України приймає у новій редакції Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III, Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від

5 квітня 2001 р. № 2346-III, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III, Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 р. № 2740-III (втратив чинність на підставі Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI) та інші закони, що й досі мають важливе значення для функціонування національної банківської системи. Значення наведених законодавчих актів для розвитку банківської системи важко переоцінити. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» у новій редакції дозволив заповнити більшість з тих прогалин, що існували в площині банківського законодавства на той час, і розв'язати низку проблем, пов'язаних із приведенням вітчизняного банківського законодавства до європейських стандартів. Упродовж 2000—2008 рр. до Закону України «Про банки і банківську діяльність» 2000 р. неодноразово вносилися зміни, зокрема, спрямовані на розширення форм присутності іноземних банків в національній банківській системі, адже до 2006 р. їм було заборонено відкривати філії. За таких умов основними способами входження іноземного банківського капіталу до банківської системи України стали створення дочірніх банків і придбання контрольного пакету акцій діючих банків відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР і Господарського кодексу України. Згодом згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 16 листопада 2006 р. № 358-V іноземні банки отримали змогу створювати в Україні філії з моменту набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі, а саме з 16 травня 2008 р. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» чітко визначив компетенцію НБУ — державне регулювання ринку банківських послуг і переказу коштів, обмеживши його регулятивний вплив на небанківські фінансові установи. Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який уперше визначив механізм гарантування банківських вкладів фізичних осіб.

Згодом Верховна Рада України прийняла низку законодавчих актів з метою розвитку регулювання окремих напрямів банківської діяльності, зокрема, це Закони України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р. № 898-IV, «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифіка-

ти» від 19 червня 2003 р. № 979-IV, «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV, «Про фінансовий лізинг» у редакції Закону України від 11 грудня 2003 р. № 1381-IV та ін. Важливу роль у регулюванні банківської діяльності відіграють Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV та Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. На підставі зазначеного можна зробити висновок про те, що стрімкий розвиток банківського законодавства у цей період став результатом суттєвих якісних зрушень у банківській системі.

VI етап (2008—2010 рр.): виникнення системної банківської кризи в результаті розгортання глобальної фінансової кризи і, як наслідок, виведення іноземного фінансового капіталу з країни й панічне вилучення населенням своїх депозитів з вітчизняних банків, що автоматично зменшило їх кредитні ресурси. Як справедливо зазначає Ковальчук А.Т., фінансова криза 2008—2009 рр., хоча й нібито спровокована зовнішніми чинниками, насправді стала закономірним наслідком хибної фінансової політики всередині держави, недостатнього рівня розвитку фінансово-правового регулювання [5, с. 93]. Проблеми українських банків почали набирати загрозливих масштабів з жовтня 2008 р. Поштовхом до розвитку кризових явищ у вітчизняній банківській системі стала потужна рейдерська атака на один з найбільших українських банків — ПАТ «Промінвестбанк», реалізована через поширення серед клієнтів банку неправдивої інформації стосовно ймовірного його банкрутства, яка розпочалася 22 вересня 2008 р.

Протягом зазначеного періоду Верховною Радою України переважно приймалися законодавчі акти, спрямовані на подолання наслідків фінансової кризи у банківському секторі та економіці загалом. До них, зокрема, слід віднести Закони України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31 жовтня 2008 р. № 639-VI, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» від 12 грудня 2008 р. № 661-VI, «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 р. № 800-VI, «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кри-

зи» від 23 червня 2009 р. № 1533-VI, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24 липня 2009 р. № 1617-VI. Серед вказаних законодавчих актів варто відмітити Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів», на підставі якого у сукупності з відповідними Постановами Кабінету Міністрів України та НБУ було запроваджено процес капіталізації українських банків, у тому числі за участю держави.

VII етап (2010—2013 р.): посткризовий період, який характеризується повільною стабілізацією і відновленням вітчизняної банківської системи. Необхідно зазначити, що на цьому етапі дії уряду та НБУ, спрямовані на подолання кризових явищ, збереження вітчизняних банків, посилення ролі банківського регулювання та нагляду, зміцнення фінансової стійкості банків у майбутньому, почали давати результати. Упродовж 2010—2012 рр. банківський сектор України залишили кілька європейських банків. За даними НБУ, за підсумками 2012 р. частка іноземного капіталу в банківській системі України скоротилась до 39,5 %, проти 41,9 % на початку 2012 р. Причинами виходу іноземних інвесторів з банківського сектора України стали не лише проблеми вітчизняного ринку, а й зовнішні чинники: розгортання європейської кризи, посилення вимог центральних банків країн місцезнаходження материнських компаній і впровадження стандартів Базель III, отримання значних збитків материнськими компаніями на ринках країн свого місцезнаходження, що, зокрема, обумовило впровадження Європейським центральним банком заборон щодо останніх спрямовувати фінансові потоки на будь-які інші ринки, крім внутрішнього.

На даному етапі Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. № 4452-VI, із введенням в дію якого втратив чинність Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» 2001 р. Даним Законом передбачено суттєве трансформування діючої системи гарантування вкладів фізичних осіб, крім того частина функцій щодо регулювання та нагляду за діяльністю неплатоспроможних банків, а також повноваження щодо здійснення ліквідації цих банків було передано від НБУ до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. З метою забезпечення відчуження часток раніше капіталізованих банків за участю держа-

ви було розроблено та ухвалено Закон України «Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі в статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава» від 15 березня 2012 р. № 4524-VI.

VIII етап (2013 р. — до сьогодні): сучасний період політичної і економічної кризи та воєнного конфлікту з Російською Федерацією. У 2014—2015 рр. банківська система України стикнулася із найглибшою кризою за часи свого існування. До початку поточної кризи, станом на 1 січня 2014 р., банківська система налічувала 180 установ. Протягом 2014—2015 рр. НБУ визнав неплатоспроможними 60 банків (33 у 2014 р. і 27 у 2015 р.). Таким чином, платоспроможними лишилися 120 банків [6, с. 2]. Частина банківських активів і зобов'язань опинилися під загрозою через окупацію території України (Автономна Республіка Крим). Протягом 2014 р. НБУ відкликав у двох банків ліцензії у зв'язку з анексією Криму. Нині національна банківська система залишається слабкою і нестабільною, а ринок банківських послуг — надто фрагментарним із низькою капіталізацією. На початку даного етапу фрагментація призвела до утворення ринкової ніші зі 160 банків, кожен з яких мав частку активів не більше 1 %, а разом вони займали 28 % ринку. Такі банки залежать від кількох крупних клієнтів, що мають одного власника із банком. Відповідно вони схильні видавати більш ризиковані кредити підприємствам своєї групи і мають вищий ризик банкрутства [7, с. 291].

Як і в період кризи 2008—2009 рр., протягом поточного етапу функціонування банківської системи Верховна Рада України переважно вдається до прийняття законодавчих актів, які мають врегульовувати проблеми, що вже виникли, — це Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 4 липня 2014 р. № 1586-VII, «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо визначення особливостей корпоративного управління в банках» від 4 липня 2014 р. № 1587-VII, «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» від 28 грудня 2014 р. № 78-VIII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 2 березня 2015 р. № 218-VIII, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розбудови інституційної спроможності Національного банку України» від 18 червня 2015 р. № 541-VIII. На увагу також заслуговує Комплексна програма

розвитку фінансового сектору України до 2020 року, затверджена Постановою Правління НБУ від 18 червня 2015 р. № 391, проте вважаємо, що документ такого змісту потребує затвердження на рівні органу законодавчої влади.

Висновки, зроблені за результатами дослідження. Визначена періодизація процесу становлення та розвитку вітчизняної банківської системи вказує на те, що ознаки нестабільності є характерними як для кризових періодів її розвитку, так і для періодів відносної стабілізації. Насамперед це пояснюється тим, що законодавче регулювання банківської справи в Україні досі не відповідає в повній мірі стандартам регулювання банківської діяльності Європейського Союзу, що встановлені директивами Ради Європейського Союзу та рекомендаціями Базельського комітету з банківського нагляду. На сьогодні спеціальне банківське законодавство, норми якого мають визначати основоположні засади створення та діяльності банків, здійснення банківської діяльності та побудови банківської системи, в Україні ще не сформовано повністю. Як показує досвід країн з розвинутою ринковою економікою, банківське законодавство має нараховувати близько 10—12 спеціальних законів [8, с. 56], що регламентують діяльність центрального банку, так званих інших банків та банківської системи загалом. На сьогодні система спеціального банківського законодавства в Україні складається із Законів України «Про Національний банк України» (1999 р.), «Про банки і банківську діяльність» (2000 р.), «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» (2001 р.), «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (2012 р.), «Про особливості продажу пакетів акцій, що належать державі в статутному капіталі банків, у капіталізації яких взяла участь держава» (2012 р.), «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» (2014 р.). За таких умов банки гостро відчувають недосконалість, а в окремих випадках — відсутність належної нормативно-правової бази.

В Україні досі не прийняті закони, що мають визначати правовий режим основних банківських операцій, зокрема, кредитних, операцій з валютними цінностями, а також особливості діяльності окремих елементів банківської системи. Так і чекає своєї черги ухвалення законів «Про спеціалізовані банки», «Про валютне регулювання і валютний контроль», «Про банківський кредит», «Про споживче кредитування» та ін. Крім того, варто більше уваги приділяти удосконаленню чинних законодавчих актів,

що регулюють банківську діяльність. Отже, банківське законодавство України потребує якісних змін, що сприятимуть структурним перетворенням у банківській системі, й забезпечать її стабільне функціонування в контексті руху національної економіки до європейської інтеграції.

Список використаних джерел

1. *Вовчак О. Д.* Зміцнення банківської системи як чинника безпеки фінансової системи держави / О. Д. Вовчак, П. М. Сениш / Актуальні питання фінансової безпеки держави: зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави» (м. Харків, 21 лют. 2014 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х.: ХНУВС, 2014. — 308 с. Vovchak O. D. Zmitsnennia bankivskoi systemy yak chynnyka bezpeky finansovoi systemy derzhavy / O. D. Vovchak, P. M. Senysh / Aktualni pytannia finansovoi bezpeky derzhavy: zb. nauk. pr. Mizhnar. nauk.-prakt. Internet-konf. «Aktualni pytannia bezpeky finansovoi systemy derzhavy» (m. Harkiv, 21 lyt. 2014 r.) / MVS Ukrainy, Hark. nats. un-t vnutr. sprav. — H.: HNUVS, 2014. — 308 s.

2. *Фукус Н. А.* Правові засади становлення та розвитку банківської системи / Н. А. Фукус / Теоретичні та практичні проблеми правового забезпечення соціально-економічного та політичного розвитку суспільства і держави: монографія / В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, О. О. Гайдунін та ін.; За заг. ред. В. Ф. Опришка, Ф. П. Шульженка. — К.: КНЕУ, 2006. — С. 449—464. Fuks N. A. Pravovi zasady stanovlennia ta rozvytku bankivskoi systemy / N. A. Fuks / Teoretychni ta praktychni problemy pravovogo zabezpechennia sotsialno-ekonomichnogo ta politychnogo rozvytku suspilstva i derzhavy: monografiya / V. F. Opryshko, F. P. Shulzhenko, O. O. Gaydulin ta in.; Za zag. red. Opryshka V. F., Shulzhenka F. P. — K.: KNEU, 2006. — S. 449—464.

3. *Аржевітін С. М.* Перші 10 років банківської справи в Україні / С. М. Аржевітін. — К.: Діалог Пресс, 2001. — 123 с. Arzhevitin S. M. Pershi 10 rokiv bankivskoi spravy v Ukraini / S. M. Arzhevitin. — K.: Dialog Press, 2001. — 123 s.

4. *Борейко В. І.* Роль грошово-фінансової системи України в забезпеченні сталого розвитку національного господарства [Електронний ресурс] / В. І. Борейко // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. — 2012. — Вип. 8 (1). — С. 3—10. — Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8(1)_3). Boreiko V. I. Rol groshovo-finansovoi systemy Ukrainy v zabezpechenni stalogo rozvytku natsionalnogo gospodarstva [Electronnyy resurs] / V. I. Boreiko // Aktualni problemy rozvytku ekonomicy regionu. — 2012. — Vyp. 8 (1). — S. 3—10. — Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8\(1\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8(1)_3).

5. Ковальчук А. Т. Фінансове право: проблеми розвитку та застосування: монографія / А. Т. Ковальчук, А. В. Матіос; за заг. ред. Л. К. Воронової; Київський ун-т ринкових відносин. — К.: Парламентське вид-во, 2010. — 480 с. Kovalchuk A. T. Finansove pravo: problemy rozvytku ta zastosuvannia: monografiya / A. T. Kovalchuk, A. V. Matios; za zag. red. L. K. Voronovoi; Kyiivskyy un-t rynkovykh vidnosyn. — K.: Parlamentske vyd-vo, 2010. — 480 s.

6. Стабілізація банківської системи шляхом підвищення довіри до банків та забезпечення прозорості діяльності НБУ [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf. Stabilizatsiya bankivskoi systemy shlyahom pidvishennia doviry do bankiv ta zabezpechennia prozorosti diialnosti NBU [Electronnyy resurs]. — Rezhym dostupu: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/dovira_do_bankiv-8d9b8.pdf.

7. Коваленко В. В. Трансформаційні напрями розвитку банківської системи України / В. В. Коваленко // Економічний форум. — 2015. — № 2. — С. 286—295. Kovalenko V. V. Transformatsiyni napryamy rozvytku bankivskoi systemy Ukrainy / V. V. Kovalenko // Ekonomichnyy forum. — 2015. — № 2. — S. 286—295.

8. Орлюк О. П. Теоретичні питання банківського права і банківського законодавства / О. П. Орлюк. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 102 с. Orluk O. P. Teoretychni pytannia bankivskogo prava i bankivskogo zakonodavstva / O. P. Orluk. — K.: Yurinkom Inter, 2003. — 102 s.

FKUS N. BANKING SYSTEM OF UKRAINE: LEGAL ASPECTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT IN CURRENT CONDITIONS

Стаття надійшла до редакції 17.11.15.

УДК 342.565.4

Богдан Богдана Володимирівна,
асистент кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»¹

ПРЕДМЕТ ОСКАРЖЕННЯ В ПОДАТКОВИХ СПОРАХ

Наукова стаття присвячена дослідженню концептуальних засад поняття «податковий спір» в Україні та предмету його оскаржен-

¹Bogdan Bogdana, Assistant of the Legal Regulation of Economics Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.